

УДК 339.924

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО УТВОРЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ЕКОНОМІЦІ**Кондратюк В.В., здобувач**

Черкаський державний технологічний університет

Данная статья раскрывает научные подходы к образованию интеграционных систем в экономике. Автором обобщено взгляды исследователей на трактование сущности понятия „интеграция”, приведена классификация интеграционных процессов.

Given clause opens the scientific approaches to formation(education) integration of systems in economy. By the author "integration" is generalized sights of the researchers on interpretation of essence of concept, the classification integration of processes is given.

Вступ. Розвиток інтеграційних процесів – універсальна закономірність сучасної епохи, що проявляється як у середовищі національних економік, так і в сфері міждержавних відносин. Інтеграційний процес являє собою, у першу чергу, процес об'єднання. Слід зазначити, що об'єктивна тенденція до безперервної інтеграції (об'єднання) людства характеризує всесвітній історичний процес, що проявляється на різних рівнях соціальної організації: соціально-групових, регіональних і глобальному, а також у різних сферах громадського життя – економічного, політичного, культурного і т.д. [1, с. 439].

Аналіз останніх джерел. Значний вклад у дослідження проблем інтеграції здійснили: Геєць В., Павлов К., Кім С., Селіверстов В., Макулов А., Злобін Є., Ніколіс Г., Аокі М., Асаул В., Грютер Х., Марголіт Г, Гранберг А. та ін.

Незважаючи на досить велику кількість досліджень у даній сфері як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, однозначного розуміння терміна „інтеграція” поки немає.

Метою даної статті є висвітлення наукових підходів до утворення інтеграційних процесів в економіці.

Енциклопедичні визначення терміна „інтеграція” нині не дозволяють одержати єдине розуміння цієї категорії. Так, в одному із сучасних словників інтеграція (від лат. *integratio* – з'єднання, відновлення, заповнення) – процес розвитку, результатом якого є досягнення єдності й цілісності усередині системи, яка ґрунтується на взаємозалежності окремих спеціалізованих елементів [2, с. 135-136]. Більш стисле визначення, яке, однак, передбачає два різні підходи, є у вітчизняному виданні другої половини ХХ століття [3, с. 516], де інтеграція – поняття теорії систем, що означає стан зв'язаності окремих диференційованих частин у ціле, а також процес, що веде до такого стану.

Прийнято розрізняти два основні трактування названої категорії: деякі дослідники розглядають категорію „інтеграція” як процес об'єднання суб'єктів [4, 5, 6], інші – як стан зв'язаності [7].

Поняття „інтеграція” розглядається деякими авторами [8, с. 21] відразу в двох аспектах: в аспекті динаміки – як процес, що веде до стану зв'язаності окремих частин або елементів системи, і в аспекті статичності – як стан зв'язаності, що є результатом цього процесу.

В аспекті динаміки інтеграція визначає спосіб з'єднання частин у єдине ціле, задіяні при цьому механізми; статична складова обумовлює особливості побудови цілісних інтегрованих структур і характер взаємодії частин у складі цілого. Відповідно механізм інтеграції в зазначених дослідженнях розпадається на два елементи: власне механізм інтеграції (як процесу) і механізм функціонування інтеграційних систем. Найбільш близьким авторському розумінню зазначеної категорії є динамічний аспект інтеграції.

Розуміння терміна „інтеграція” довгий час залежало від специфіки середовища, у якому відбувалося визначення цього поняття. У радянський період розвитку країни більшість дослідників визначали інтеграцію як вищу форму кооперації, а кооперацію – як вид економічних відносин, що складаються між різними економічними суб'єктами в процесі поділу праці і виробництва. Таким чином, інтеграція являла собою визначений тип відносин [9, с. 110].

У країнах з розвинутою ринковою економікою в рамках теорії транзакційних витрат виник зовсім інший підхід до визначення категорії інтеграції. Теоретична розробка особливостей здійснення транзакцій і поведінки суб'єктів взаємодії в ринковій економіці потребувала інтерпретації терміна відповідно до своєї внутрішньої логіки. Інтеграція тут визначається як механізм заміни ринкових обмінних операцій (транзакцій) організаційною побудовою виробництва [10, с. 36].

Відзначаються великою розмаїтістю і навіть полярністю й сучасні позиції вітчизняних вчених. Досліджуючи різні сторони складної і внутрішньо неоднорідної категорії інтеграції, вони часто визначають її через окремі сторони, складові, аспекти, функції. Так, на думку В.В. Асаул, що розглянула в

роботі [11, с. 23] вплив інтеграції на інноваційну активність, інтеграція являє собою стан зв'язаності суб'єктів за рахунок організації системи транзакцій, відносин власності і зміни структури капіталу для формування конкурентних структур, що реалізують комплексний інноваційний цикл у різних сегментах ринку.

Деякі автори [7, с. 12] під інтеграцією розуміють злиття господарських структур. Однак сьогодні до поняття інтеграції необхідно підходити з таких позицій, які дозволяють враховувати різноманітність можливостей і суб'єктів інтеграції.

Економічна інтеграція в дослідженні Є.Ф. Злобіна [8, с. 26] – це форма об'єднання господарської діяльності, процес взаємодії та співробітництва між різними організаційними структурами, спрямований на поліпшення використання їхнього виробничого потенціалу на засадах взаємної зацікавленості. Це визначення відрізняється від попередніх формулювань кінцевої мети інтеграції, більшою точністю, а також зазначенням взаємної зацікавленості суб'єктів, однак суб'єкт інтеграції обмежується виробничими підприємствами.

В економічній літературі, і тим більше в практичній діяльності, поняття „інтеграція” і „кооперація” нерідко розцінюються як однотипні [7]. Дійсно, далеко не завжди можна чітко встановити межі між цими категоріями і визначити критерії для їхнього чіткого позначення, так як вони є сторонами одного й того ж процесу. Проте є певні відмінності між даними категоріями.

Так, усі форми кооперації означають співробітництво у різних сферах діяльності. Кооператори мають встановлені в законодавчому порядку обмеження щодо складу членів, їх участі в діяльності даної організації, у створенні і розподілі доходів, в управлінні. Стосовно інтегрованого об'єднання, воно може обрати будь-яку з визнаних організаційно-правових форм господарювання або функціонувати без реєстрації в органах державної влади як певна організаційно-правова форма і будувати відносини між учасниками об'єднання на договірній основі. Інтеграція надає її учасникам ширші можливості порівняно з кооперацією у виборі як напрямків і сфер діяльності, так і організаційно-правових форм господарювання.

Інтеграційна система в економіці, на нашу думку, являє собою об'єднання об'єктів (підприємства, території, регіони, держави), відносно яких може застосовуватися управління, що побудоване на принципах інтеграції і дає синергетичний ефект.

Найважливішою характеристикою економічної інтеграції виступає спосіб інтеграції, відповідно до якого виділяються два основні підходи до інтеграції: інтеграція зверху й інтеграція знизу (самоінтеграція). Такий поділ враховує походження ініціативи інтеграції і напрямок руху основної спонукальної сили до інтеграції, що, на нашу думку, є однією з найважливіших характеристик інтеграційних процесів.

За ознакою взаєморозташування господарських ланок у процесі виробництва в сучасній літературі виділяються два типи інтеграції: вертикальна і горизонтальна [12, с. 112]. Оскільки вертикальний (з'єднання господарських ланок по осі „постачальник – споживач”) і горизонтальний (об'єднання господарських ланок, що випускають однорідну продукцію) аспекти інтеграції не вичерпують можливі типи інтеграції, Г.Р. Марголіт [13, с. 26] увів поняття „диверсифікаційної інтеграції”, під якою розуміється об'єднання виробників різнорідної продукції.

За елементами системи продуктивних сил і виробничих відносин виділяють три аспекти економічної інтеграції: виробничо-технологічна, організаційно-управлінська інтеграція та інтеграція майна, що визначають і взаємозумовлюють один одного, маючи відносну автономію. На нашу думку, відрив одних сторін інтеграції від інших має розглядатися як негативний фактор, що знижує економічну ефективність.

Однією з необхідних попередніх умов опрацювання інтеграційної проблематики повинна бути ретроспективна оцінка зарубіжного досвіду в цій сфері і виділення в ньому тих елементів, що мають значення для всіх країн, а також особливостей, які властиві окремим країнам, але мають потенційно важливе значення і для вітчизняного процесу інтеграції, з урахуванням наявних відмінностей у рівні економічного розвитку, історичного досвіду, інституційної структури і т.д.

У предметному плані інтеграція здійснюється за методами управління (технічними, економічними, соціальними), технологією господарської діяльності, виконуваними функціями, а також цільовими принципами [7, с. 23].

Останнє передбачає об'єднання різних структур з метою інтеграції й активного використання капіталу. Нині одержують розвиток різні форми і види інтеграції, зокрема: вертикальної та горизонтальної інтеграції; повної й часткової інтеграції підгалузей і господарських структур у промислово-фінансові та виробничо-комерційні об'єднання. Тобто вертикальна інтеграція може здійснюватися не тільки між об'єктами виробництва, але й з фінансовими структурами.

Вертикальна інтеграція означає, що стадії виробництва і розподілу охоплені однією ієрархічною системою (організаційною структурою управління) [7, с. 24], а також тим, що „ринкові угоди замінюються внутріфірмовими поставками” [14, с. 37].

Класичним прикладом вертикальної інтеграції може служити американська компанія по виробництву швейних машин „Зінгер”, яка в один з періодів своєї діяльності здійснювала весь цикл виробництва – від видобутку й обробки первинних сировинних ресурсів (лісу і залізної руди) до випуску готових швейних машин [14, с. 38].

При характеристиці вертикальної інтеграції особливо слід відзначити дослідження С.А. Кіма [5]. Автором на основі концепції стадіальності виробництва і розвинутого апарату організації потокового виробництва запропонована ідея інтеграції підприємств, названа „стадіально-потоковою системою”. Розглядаючи виробництво будь-яких видів продуктів, що проходять не менше двох стадій, автор доходить висновку про стадіально-потокову систему організації виробництва, яка звичайно являє собою розімкнуту систему з безліччю завершальних стадій без замкнених циклів, тому що ґрунтується на спільності використання сировини і матеріалів зі спеціалізацією на окремих стадіях по випуску певних виробів. Приклад такої системи показаний на рис. 1.

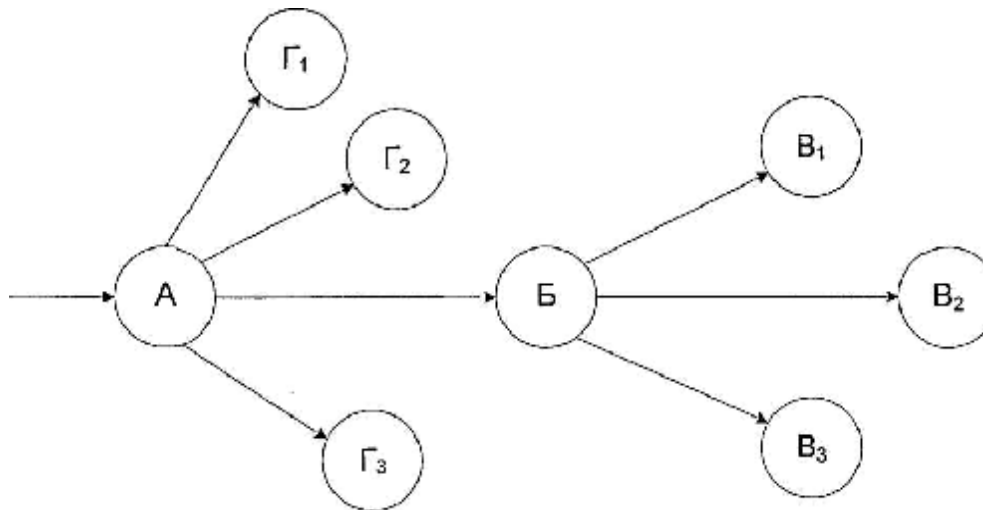

Рис. 1. Загальна схема об'єднання на основі вертикальної інтеграції в металургії та машинобудуванні:

А – металургійний завод;

Б – металообробне підприємство;

В₁, В₂, В₃ – заводи важкого машинобудування і верстатобудування;

Г₁, Г₂, Г₃ – коксохімічний завод, гранулітовий завод, завод мінеральної вати

У цьому об'єднанні для повного здійснення принципу стадіально-потокової системи не вистачає стадії видобутку і збагачення рудної сировини для чорної металургії. Проте техніко-економічні показники роботи такого об'єднання й окремих заводів оцінюються як надзвичайно високі.

Межі функціонування стадіально-потокової системи як єдиного комплексу визначаються на основі порівняльної ефективності по мінімуму витрат на виробництво одиниці продукції. Визначення цієї межі тісно взаємозв'язане з визначенням раціонального рівня комбінування і спеціалізації виробництва. При цьому можуть бути використані загальні критерії оптимальності розмірів підприємства.

Горизонтальна інтеграція означає об'єднання елементів виробництва, засобів і факторів діяльності однорідних об'єктів переважно для виключення дублювання функцій. Прикладами горизонтальної інтеграції є об'єднання різних допоміжних виробництв, планових, облікових і розрахункових операцій та підрозділів, що їх виконують.

Принципи горизонтальної інтеграції в основному схожі з принципами вертикальної інтеграції, за винятком зміни ієрархічної структури. Однак у сучасній літературі зустрічаються різні тлумачення сутності горизонтальної інтеграції.

Висновок. Таким чином, інтеграційні процеси, що стрімко протікають на різних рівнях ієрархії соціально-економічних систем і що охоплюють всі сфери життя сучасного суспільства, є складним і багатограним явищем. Розвиток інтеграційних процесів дає змогу країні пристосуватися до умов сучасного ринкового господарства, адже цей розвиток починається з простих форм усунення перешкод для розвитку торгових та інших партнерських відносин і сприяє зростанню міждержавного регулювання господарського та соціального життя в межах інтеграційного комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перехідна економіка / За ред. В.М. Гейця. – К., 2003. – С. 438-509.
2. Павлов К. Межрегиональные социально-экономические отношения: вопросы теории и оценки / К. Павлов // Общество и экономика. – 2003. – № 1. – С. 134-143.
3. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – 1600 с.
4. Думова И.И. Региональное управление: опыт Иркутской области / И.И. Думова, Д.Ю. Федотов // Пространственная экономика. – 2005. – № 2. – С. 93-105.
5. Ким С.А. Теория горизонтальной интеграции и оценка потенциала развития экономики регионов / С.А. Ким. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та леса, 2000. – 311 с.
6. Селиверстов В.Е. Анализ форм и механизмов межрегиональной интеграции // Internet. <http://ieie.nsc.ru>
7. Макулов А.С. Теория интеграции хозяйственных структур / А.С. Макулов. – Уфа: УГАТУ, 2000. – 85 с.
8. Злобин Е.Ф. Агропромышленная интеграция в условиях рыночной экономики. Региональный аспект. / Е.Ф. Злобин – М.: АгриПресс, 2003. – 365 с.
9. Николис Г. Самоорганизация в неравновесных системах / Г. Николис, И. Пригожий. – М.: Мир, 1979. – 412 с.
10. Аоки М. Фирмы в японской экономике / М. Аоки. – СПб.: Лениз-дат, 1995. – 430 с.
11. Асаул В.В. Самоорганизация и экономическая интеграция: общие точки: монография / В.В. Асаул, В.И. Кришталь; Российская Академия Наук. – М.: Academia, 2004. – 186 с.
12. Гранберг А.Г. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза. / А.Г. Гранберг. – М.: Экономика, 2000. – 346 с.
13. Марголит Г.Р. Принципы систематизации хозяйственных структур // Проблемы прогнозирования. – 1993. – № 2. – С. 26-34.
14. Грютер Х. Интеграция приобретенного предприятия в компанию / Х. Грютер // Проблемы теории и практики управления. – 1993. – № 6. – С. 37-39.